

Inga Brezigar

RAZSTAVA, KI SMO JO ŽELELI NASLOVITI "PO SLEDEH LEPE VIDE"

Ob koncu kakšne razstave se včasih zazdi, da je ostala nedorečena, da ni povedala tistega, kar naj bi. Zdi se, da je sled, ki jo je zapustila v spominu tistih, ki jim je bila namenjena, le preveč bežna, posebej če za razstavo namenjena denarna sredstva ne zadostujejo za daljši literarni opis od skromne zloženske. Zato sem tudi ob predčasnem koncu že tako kratke razstave o dojljih in služkinjah, postavljene ob letu družine 1994 v razstavnih prostorih Goriškega muzeja na gradu Kromberk, začutila, da bi tematika zaslužila še dodaten opis o nastanku, namenu in, žal, neuresničenem cilju.

Zakaj pravzaprav razstava o tej tematiki kot osrednja občinska prireditev leta družine v občini Nova Gorica? Nedorečeni cilj, ki sem ga kot koordinatorka razstave želela realizirati, ni bila le predstavitev določene tematike ob določeni spominski prireditvi, pač pa angažirana razstava, ki naj ob predstavljenem dogodku iz preteklosti spodbudi razpravo o sedanjem trenutku, o realnosti sedanjega položaja posameznih članov družine posebej in družine kot celote v družbi. Usoda dojlj in služkinj je namreč usoda žena, ki jim je naložena skrb za eksistenčno preživetje družine in njenih potomcev. Te žene torej v družini funkcionirajo ne le kot gospodinje in vzgojiteljice otrok, pač pa tudi kot delavke, ki s prodajo svojih "osnovnih sredstev" služijo denar za življenje in napredek svoje družine. V tem smislu smo želeli današnji ženi - materi in delavki približati usode nekdanjih žena - mater, dojlj in služkinj, prek prikaza vrste pričevanj o tej posebni vrsti zaposlovanja in z njo povezano emigracije žena. Pojav te vrste ženske emigracije v 18. in 19. stoletju je namreč še eden v nizu dokazov o ženi-delavki, ki razbijajo mit o "naravni in večni" vlogi ženske kot "matere in gospodinje", ter dokazuje, da je bila ženska vedno uporabljana tudi kot "delavka". Mit je tako funkcioniral kot pomagalo, s katerim se je dalo lažje zanikati aktivno vlogo žene kot delavke enakovredni aktivni vlogi moža kot delavca in zanikati tudi pravice, ki izhajajo iz tako razumljene enakovredne vloge obeh spolov v družbi.

S tem v zvezi je tudi neuresničen cilj razstave - spodbuditi nikoli dovolj pogosto razpravo o ženi - delavki v današnji družbi in družini. Ta se hitro lahko znajde v položaju, ko mož kot tehnološki višek izgubi službo in druge ne dobi ter ko sama s skromnim zaslužkom in dvema ali več šoloobveznimi otroci ne ve, kako preživeti meseca od enega do drugega plačilnega dneva. Družina pa mora živeti - in v takem položaju so naše Aleksandrinke - žene z Goriškega in iz Vipavske doline, pa tudi z Brd in Tolminskega, pripravile

kovček in odšle za zaslužkom, ki so jim ga predhodnice - sosede, tete, druge sorodnice priskrbele v Egiptu. Družina je tako ne le preživela, pač pa tudi napredovala - in nemalokrat je mož ženo poslal po še dodaten zaslužek za popravilo hiše ali nakup zemlje, češ: "Otroka že lahko nona povarva". In naše stare mame, po primorsko "none", rešujejo tudi današnje ženo, če so le dovolj blizu, da lahko popazijo, "povarvajo" otroka.

V tem smislu smo želeli današnji ženi - materi in delavki približati usode nekdanjih žena - dojlj in služkinj preko prikaza vrste pričevanj o tej posebni vrsti zaposlovanja in ženski emigraciji.

O pojavu dojlj (imenovane tudi ame pod nemškimi in baje pod italijanskimi vplivom) na našem območju se ni veliko govorilo. Nekaj pričevanj o dojljih in varuškah, ki so bile tudi v "slovenskih meščanskih hišah druge polovice preteklega stoletja... vendarle popolnoma samoumevne članice služinčadi", je zapisala Alenka Puhar v knjigi Prvotno besedilo življenja leta 1982, kjer prav tako popisuje tudi pričevanja o primorskih dojljih. Natančnejšega raziskovanja usode primorskih dojlj pa se je lotila Dorica Makuc, ki je svoje dolgoletno raziskovalno delo kronala s knjigo o Aleksandrinkah leta 1994. Prav knjiga je spodbudila tudi druga raziskovanja primorskih dojlj. V sklopu projektne naloge o izseljevanju je Zgodovinski krožek Gimnazije Ajdovščina pod vodstvom profesorjev zgodovine Nežke Mikuž in Toneta Jerončiča zbral obsežno gradivo in pripravil razstavo o ženah iz Vipavske doline, ki so služile v Egiptu. Raziskovali so tudi dijaki Osnovne šole Dornberk, ki so svoje prispevke pripravili za šolsko glasilo. Sama pa sem v tem času govorila s prof. Danielo Perco, direktorico Centra za dokumentacijo ljudske kulture iz Felter, ki mi je pripovedovala o usodi italijanskih kmečkih žena z Belunškega območja, ki so se kot dojlje "balie da latte" zaposlovale pri aristokratskih in meščanskih družinah velikih severnoitalijanskih mest. Pretresljiva je podobna usoda italijanskih in naših slovenskih žena, isto čutenje ob odhodu od doma, bolečina ob zapustitvi ali tudi izgubi lastnega otroka in kljub vsemu navezanost na tujega, ki mu je dojlja namesto lastne matere ponudila svoje mleko oz. v preprostem ljudskem simbolizmu "svojo kri". Enakost v temeljnem človeškem občutju je prek kulturnih, jezikovnih ali narodnostnih barier povezovala te žene, pa tudi otroke in može in družine, ki so bile za vse življenje zaznamovane z "žulji v duši", kot je v televizijski oddaji o razstavi lepo povedala Mojca Dumančič. Zato smo želeli povezati oboje pričevanj - s slovenskega in italijanskega območja v enotni razstavi.

Razstava je tako združila predstavitev knjige Dorice Makuc "Aleksandrinke" o slovenskih, goriških ženah v Aleksandriji

in Kairu v Egiptu, razstavo postavljeno leta 1984 v Centru za dokumentacijo ljudske kulture iz Felter, pričevanje o italijanskih dojljah z območja Belluna in Felter, ki so kot dojlje, varuške in služkinje služile pri bogatih družinah severnoitalijanskih mest, raziskavo Zgodovinskega krožka Gimnazije Ajdovščina, ki je leta 1994 zbral pričevanja slovenskih dojlj in služkinj iz Vipavske doline, ki so služile v Egiptu, ter pričevanja, ki so jih zbrali učenci Osnovne šole v Dornberku. Poleg prostorske povezave pa smo na razstavi po srečnem naključju uspeli realizirati še časovno povezavo fenomena dojljstva kot prastarega običaja nege dojenčkov, ki ga omenja že Biblija ob opisu Mojzesovega rojstva. Potem ko so ga našli v reki, je namreč faraonova hči oddala otroka lastni materi v rejo in dojenje za plačilo. V knjigi Alenke Puhar je pojav običaja oddajanja dojenčkov v rejo oz. najemanje dojlj v evropski zgodovini tudi nekoliko natančneje označen. Med drugim omenja, da so se v starem Rimu kandidatke za dojlje zbirale na kraju, imenovanem *colonna lactaria*. Iz običaja oddajanja novorojenčkov dojljam ali najemanja dojlj se je v starem Rimu izoblikoval kult "častitih dojlj" - *Nutrices Augustae*, ki so jim tudi postavljali svetišča - kapelice. Kult se je v severni Italiji kasneje pod vplivom krščanstva preoblikoval, sledovi pa so na območju Veneta ostali še ohranjeni v kultu Svetega Dojenca (*San Mamante*), o katerem piše Roberto Loineti v obširnem katalogu razstave *Balie da latte*.

Na razstavi v Goriškem muzeju smo po posredovanju Draga Svöljška predstavili tudi stvarne dokaze o obstoju tega kulta na našem območju. Kot zanimivost smo namreč lahko razstavili kopije in fotografije oltarnih plošč dojljam iz rimske dobe, iz časa 2. do 3. stoletja našega štetja, ki jih je arheolog Ivan Tušek odkril pri arheoloških izkopavanjih na Ptujju in okolici in objavil v Arheološkem vestniku 1986. Reliefne upodobitve *Nutrices* na oltarjih s posvetili, ki so bila najdena le na našem območju na vzhodni meji Norika, pripisuje še keltski duhovni kulturi. Ta ob rimski zasedbi ni izginila brez sledov in je v 2.

in 3. stoletju vplivala na oblikovanje lokalnih posebnosti rimske provincialne kulture. Oltarne plošče iz rimskim dojljam posvečene kapelice- svetišča so bile po propadu kulta uporabljene za oblogo groba premožnega Rimljanja iz Poetovie. Tako smo v času in prostoru poskušali predstaviti ta nekoliko obrobni pojav v zgodovini človeštva.

Končala bi z mislijo, ki me je vodila ob pripravljanju razstave. Pojav dojlj je prastar, povezan pa je bil z odnosom do otrok, ki so v kulturi še bližnje preteklosti zavzemali popolnoma drugačen družbeni položaj, kot ga zavzemajo v našem svetu. Odnos do njih je bil velikokrat nehuman, kot je bilo nehumanost življenje v revščini, ki je žene in moške ter otroke različnih narodnosti, različnih kultur, povezanih le prek skupne usode najbednejših, najrevnejših slojev, prisililo v pristajanje na tak način zagotavljanja temeljne eksistence družine. S to povezujočo razstavo smo želeli prikazati prav te preproste, vsakdanje ljudi, ki sestavljajo večino naroda, in jih - ne glede na jezik, narod, kulturo, povezuje ista usoda - usoda boja za kolikor toliko primerno vsakdanje življenje. V ta boj so se in se še vedno, čeprav pogosto neopaženo, prezrti in ponižani ter z velikimi žrtvami, vključevale tudi ženske.

Razstava je imela izreden odmev v javnosti, saj se je celo TV Slovenija odločila, da z njo pokaže delček slovenske zgodovine in načina življenja v preteklosti, in sicer v oddaji za tujce Slovenski magazin. Obisk je bil izreden in skorajda vsakdo izmed obiskovalcev je imel sorodnico (teta, mama stara mama...), ki je sebi in vsej družini služila kruh tam daleč v Egiptu.

Brezigarjevi je z razstavo uspelo ne le prikazati način življenja dojlj v Egiptu in severni Italiji in življenje drugih družinskih članov doma, pač pa je s povezavo dveh razstav iz Ajdovščine in Felter pokazala, da velikokrat povezuje ljudi ista usoda boja za človeku primerno vsakdanje življenje, ne glede na jezik, narod in kulturo.

Razstava o dojljah in služkinjah, grad Kromberk, 18. 11 - 18. 12. 1994. (Foto: Andrej Malnič.)

